

Företagsbot

Rättslig vägledning 2024:12
Utvecklingscentrum
November 2024

Innehållsförteckning

	Förord.....	4
1	Inledning	5
1.1	Vilka brott kan leda till företagsbot?.....	5
1.2	Reglerna om företagsbot är obligatoriska	5
1.3	Företagsbot förutsätter att brott är bevisat.....	6
2	Flödesschema	7
3	Bakgrund	8
3.1	Varför särskild rättsverkan?	8
4	Vilka kan få företagsbot?	10
4.1	Allmänna utgångspunkter	10
4.2	Näringsverksamhet	10
4.3	Offentlig verksamhet som kan jämföras med näringsverksamhet	11
4.4	Ekonomiskt fördelaktigt brott i annan verksamhet	12
4.5	Brottet varit riktat mot företaget	13
5	Förutsättningar för företagsbot	14
5.1	Påföljdsspärren	14
5.2	Person i ledande ställning	14
5.2.1	Näringsförbud	15
5.3	Person med särskilt ansvar	15
5.4	Har företaget gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottet?	16
6	Åtalsprövningsregeln	18
6.1	När är åtalsprövningsregeln tillämplig?	18
6.2	När är åtal påkallat?.....	18
6.3	Förundersökningsbegränsning till följd av åtalsprövningen	19
6.4	"Dubbla åtalsprövningar"	20
7	Fastställande av sanktionsvärdet	21
7.1	Inledning	21
7.2	Straffvärdet	21
7.3	Graden av skada eller fara för skada	22
7.4	Brottets förhållande till verksamheten	22
7.5	Tidigare meddelade företagsböter.....	22
8	Förhöjd företagsbot	24
8.1	Vad är ett "större företag"?	24

8.2	Utredning om att företaget är ett "större företag"	25
8.3	Beräkning av den förhöjda företagsboten.....	25
9	Jämkning och eftergift	27
9.1	Jämkning är avsett för undantagssituationer	27
9.2	Skäl för jämkning av företagsboten.....	27
9.3	Närmare om de olika grunderna för jämkning	28
9.3.1	Sammantaget oproportionerligt strängt för företaget.....	28
9.3.2	Sammantaget oproportionerligt strängt för företagaren ..	28
9.3.3	Företaget har försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa de skadliga verkningarna av brottet eller har frivilligt angett brottet	31
9.3.4	Annars finns särskilda skäl för jämkning	31
10	Några processuella frågor.....	32
10.1	Utredning enligt rättegångsbalken	32
10.2	Utredning enligt förfarandelagen	32
10.2.1	Tvångsmedel vid utredning enligt förfarandelagen	33
10.2.2	Juridiskt biträde	33
10.2.3	Målsägandebiträde	33
10.3	Kvarstad	34
10.4	Strafföreläggande.....	34
10.4.1	Hur bör föreläggandet utformas när beloppet jämkats? ..	34
10.4.2	Vem är behörig att godkänna föreläggandet?	34
10.5	Hur bör talan om företagsbot i domstol utformas?	35
10.6	Enskilt anspråk	35
10.7	Tingsrättsprocessen	35
10.8	Hovrättsprocessen	36
10.9	Preskription och förfall av företagsbot m.m.....	36
11	Några internationella aspekter	38
11.1	Användning av rättslig hjälp i brottmål eller europeisk utredningsorder	38
11.2	Utfärda strafföreläggande eller slutdelge en utredning utanför Sverige?	38

Förord

Vid Åklagarmyndigheten förs årligen talan om företagsbot i ungefär 700 fall. Tre fjärdedelar av dessa hänför sig till ärenden vid Riksenheten för miljö- och arbetsmiljömål (REMA). En tredjedel av återstoden återfinns vid de två åklagarkammare till vilka en stor del av landets trafikärenden har koncentrerats.

Frågor om företagsbot aktualiseras dock i alla delar av myndighetens operativa verksamhet. Inte sällan begås brott i utövningen av näringsverksamhet och annat företagande, och inte sällan innebär sådana brott otillbörliga vinst eller besparingar och oacceptabla konkurrensfördelar i förhållande till det seriösa företagandet.

Det är alltså angeläget att alla de fall där företagsbot är avsett att komma i tillämpning uppmärksammas, och att åklagare utreder och för sådan talan.

Mycket handlar just om uppmärksamhet. Medan frågan om företagsbot i princip alltid ligger nära vid utredning av REMA:s brottskatalog och vid brott inom yrkestrafiken, kräver det mer av åklagaren att ha den i åtanke inom ramen för mer blandade brottstyper.

Utvecklingscentrum har tittat lite på de talan om företagsbot som förts vid de allmänna kamrarna. Som exempel på brott som har aktualiserat frågan om företagsbot finns olovlig tobaksförsäljning, smugglingsbrott, olovlig försäljning av alkohol, bedrägeri, häleri, brott mot livsmedelslagen, fiskelagen, luftfartslagen, skogsvårdslagen, väglagen och djurskyddslagen samt förmögenhetsbrott av olika slag, vilket man i första hand kanske inte tänker på. Det finns också exempel där domstol på yrkande av åklagare ålagt företagsbot om 10 miljoner kronor i anledning av narkotikabrottslighet som begåtts inom ramen för ett företags verksamhet.¹

Vi riktar därför en särskild uppmaning till kammarverksamheten att stanna upp så snart ett brott som utreds har skett inom ramen för någon form av företagande, inte minst då brottet har inneburit någon form av ekonomisk fördel för verksamheten. Bland annat med hjälp av flödesschemat i kapitel 2 bör man relativt snart se om det finns förutsättningar för företagsbot.

¹ Malmö tingsrätts dom den 6 november 2018 i mål B 1116–18. Hovrätten, som instämde i tingsrättens bedömning avseende förutsättningar för företagsbot och botens storlek, eftergav företagsboten med hänsyn till det långa fängelsestraffet för den som var ensam ägare till företaget (Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 13 februari 2019 i mål B 3437–18).

1 Inledning

Huvudpunkterna i beslutsprocessen vid företagsbot är grovt taget fyra:

1. Är det ett brott i en verksamhet som omfattas av regleringen?
2. Är brottet tillräckligt allvarligt och är omständigheterna sådana att det är rimligt att klandra verksamheten?
3. Hur högt är sanktionsvärdet?
4. Ska företagsboten fastställas högre än sanktionsvärdet eller ska den jämkas eller efterges?

Reella tvångsmedel kan användas i en utredning om företagsbot i samma utsträckning som vid en förundersökning om det underliggande brottet, alltså främst utifrån straffskalan för brottet. Även hämtning till förhör kan användas vid en utredning med stöd av förfarandelagen.

1.1 Vilka brott kan leda till företagsbot?

Reglerna om företagsbot i 36 kap. brottsbalken (BrB) syftar till att utgöra en reaktion på brott som begås inom ramen för en verksamhet, ett företag eller en organisation. Brotten som kan bli aktuella är dels åsidosättanden av bestämmelser och föreskrifter om hur en viss verksamhet ska bedrivas, dels andra brott som begås inom ramen för verksamheten där denna används som ett verktyg för brottsligheten – direkt eller indirekt – eller där brottsligheten på annat sätt har medfört en ekonomisk fördel för verksamheten. Reglerna om företagsbot kan således aktualiseras i samband med i princip all brottslighet där brottet – förenklat uttryckt – har begåtts inom ramen för verksamheten, t.ex. arbetsmiljöbrott, brott mot livsmedelslagstiftningen, trafikbrott, bedrägerier, smugglingsbrott och så vidare.

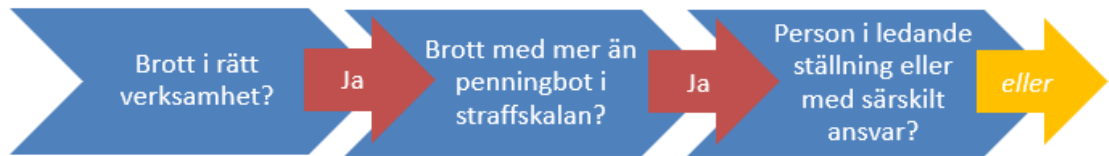
1.2 Reglerna om företagsbot är obligatoriska

Reglerna om företagsbot är obligatoriska, det vill säga att åklagaren är skyldig att föra talan om företagsbot om de lagliga förutsättningarna för detta är uppfyllda. Åklagaren bör därför vara vaksam på att en talan om företagsbot kan komma att behöva föras, även vid brottslighet som hanteras på de allmänna kamrarna.

1.3 Företagsbot förutsätter att brott är bevisat

En särskild rättsverkan är en följd av ett brott. Det måste alltså föreligga full bevisning om att samtliga rekvisit för ett brott är uppfyllda för att en talan om företagsbot ska kunna föras. Brottet eller brotten kan ha begåtts uppsåtligt eller av oaktsamhet. Det krävs emellertid inte att någon person lagförs för brottet eller ens identifieras som skäligen misstänkt.

2 Flödesschema

- Näringsverksamhet? (4.2)
- Offentlig verksamhet som kan jämföras med näringsverksamhet? (4.3)
- Annan verksamhet som företaget bedriver? (4.4)

- Straffskalan för brottet måste innehålla dagsböter eller fängelse eller avse normerade böter (5.1)

- Brottet begånget av
- person i ledande ställning (5.2) *eller*
 - person med särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll (5.3)

- Har företaget gjort vad som skäligen kan krävas för att förebygga brottet? (5.4)

- Åtalspröva vid oakt-samhetsbrott som inte kan antas föranleda mer än böter (6)

Se rutan

1. Fastställ sanktionsvärdet – lägst 5 000 kr och högst 10 miljoner kr. (7)
2. Om sanktionsvärdet är 500 000 kr eller mer: är företaget "ett större företag"? (8)
 - a. I så fall förhöjd företagsbot.
 - b. I annat fall inte förhöjd företagsbot.
3. Finns det skäl för jämkning av företagsboten eller att den efterges? (9)
 - a. I så fall beslut i enlighet med det.
 - b. I annat fall företagsbot i enlighet med (det förhöjda) sanktionsvärdet.

3 Bakgrund

Företagsbot är en ekonomisk sanktion som är utformad som en särskild rättsverkan av brott som under vissa förutsättningar kan åläggas ett företag eller annan juridisk person i bestraffningssyfte. Företagsboten är avsedd att vara ett komplement till, och en förstärkning av, det straffrättsliga reaktionssystemet för brott som har begåtts i utövning av näringsverksamhet eller liknande verksamheter.

Under flera år hade det ansetts otillfredsställande att brott begångna inom näringsverksamhet inte kunde beivras. Redan 1973 tillsattes en utredning med uppdrag att kartlägga om bötesstraffet och ekonomiska konsekvenser behövde reformeras. Den första regleringen av företagsbot kom 1986.

Sedan ikraftträdandet har reglerna ändrats och utvecklats, bl.a. till följd av bristande enhetlighet i praxis. Ett exempel är att reglerna om vad som ska ha företräde vid sanktionskumulation – det personliga ansvaret eller företagsboten – har förändrats. Inledningsvis hade det personliga ansvaret företräde vid sanktionskumulation, men genom en förändrad reglering 2006 kom istället företagsboten att ges företräde. Genom ändringar 2020 är huvudregeln åter att det personliga ansvaret har företräde, det vill säga att straffmätningen ska ske utan beaktande av om företagsbot åläggs eller inte, samtidigt som ett allvarligt personligt straff kan motivera att företagsboten jämkas.

Förarbetena till bestämmelserna om företagsbot finns huvudsakligen i tre propositioner: *Propositionen om ändring i brottsbalken m.m. (företagsbot)* (prop. 1985/86:23), *Företagsbot* (prop. 2005/06:59), *Skärpta straffrättsliga sanktioner mot företag* (prop. 2018/19:164) och slutligen *En ny förverkandelagstiftning* (prop. 2023/24:144).²

3.1 Varför särskild rättsverkan?

Ett straffrättsligt ansvar för juridiska personer har genom åren diskuterats och föreslagits vid olika tillfällen men förkastats. Genom att istället låta företagsboten utgöra en särskild rättsverkan av brott undviks behovet av en sådan genomgripande förändring av systematiken i straffrätten som skulle krävas för ett straffrättsligt ansvar för juridiska personer. Lagstiftaren har konstaterat

² Se även promemorian *Företagsbot* (Ds 2001:69) och betänkandet *En översyn av lagstiftningen om företagsbot* (SOU 2016:82).

att konsekvensen blir densamma oavsett den närmare rättsliga etiketten; ett felande företag bestraffas genom att åläggas en ekonomisk sanktion.

4 Vilka kan få företagsbot?

4.1 Allmänna utgångspunkter

Företagsbot kan enligt 36 kap. 23 § första stycket BrB bli aktuellt när ett brott, för vilket det är föreskrivet strängare straff än penningböter, begåtts i utövningen av

- näringsverksamhet
- sådan offentlig verksamhet som kan jämföras med näringsverksamhet
- annan verksamhet som drivs av ett företag om brottet varit ägnat att leda till ekonomisk fördel för företaget.

Med företag avses, enligt paragrafens tredje stycke, enskilda näringsidkare och juridiska personer.

En grundläggande förutsättning är dock att brottet inte är riktat mot företaget, se paragrafens fjärde stycke.

4.2 Näringsverksamhet

Med begreppet näringsverksamhet avses fysiska eller juridiska personer som yrkesmässigt driver verksamhet av ekonomisk art, oavsett om verksamheten är vinstdrivande eller inte. Även ideell verksamhet kan därför åläggas företagsbot. I kravet på yrkesmässighet ligger att verksamheten måste vara av tämligen varaktig karaktär.³

Regleringen omfattar både offentligt och enskilt bedriven näringsverksamhet och det saknar betydelse om verksamheten utövats av en juridisk person eller av en enskild näringsidkare.

Kravet på att brottet ska ha begåtts *i utövningen* av företagets näringsverksamhet innebär att företaget kan hållas ansvarigt endast för brott som har en klar anknytning till den verksamhet som bedrivs, alltså att gärningen har begåtts i utövningen av den verksamhet som företaget bör ansvara för.⁴

³ Prop. 1985/86:23 s. 24.

⁴ Prop. 2018/19:164 s. 19.

4.3 Offentlig verksamhet som kan jämföras med näringsverksamhet

Med offentlig verksamhet som kan jämföras med näringsverksamhet avses verksamheter som staten, kommunerna eller regionerna ansvarar för och bedriver i egen regi men som de har möjlighet att låta privata aktörer utföra, t.ex. vård- och omsorgsverksamhet, förvaltning av gator (t.ex. snöröjning eller asfaltering) och andra anläggningar eller skolverksamhet.

Vid bedömningen av om en offentlig verksamhet kan jämföras med näringsverksamhet ska hänsyn framförallt tas till om verksamheten *kan* utövas av eller överlämnas till privata aktörer. Det saknar alltså betydelse om verksamheten till någon del faktiskt *har* överlämnats till en privat aktör. Verksamhetens finansiering har inte någon avgörande betydelse för frågan om verksamheten kan jämföras med näringsverksamhet. Bestämmelsen innebär att en kommun kan åläggas företagsbot för brott som har begåtts i utövningen av verksamhet som bedrivs i en kommunal skola eller ett kommunalt hem för vård eller boende och att en region kan åläggas företagsbot för brott som har begåtts i utövningen av verksamheten på en av regionen bedriven vårdinrättning.

Offentlig verksamhet som inte kan jämföras med näringsverksamhet är exempelvis statens eller kommunernas interna förvaltning eller verksamhet som inte kan överlämnas till privata aktörer, såsom kriminalvård eller psykiatrisk tvångsvård.

Även när det gäller offentlig verksamhet är det en förutsättning för att företagsbot ska kunna åläggas att brottet har begåtts *i utövningen av* den aktuella verksamheten. Gärningen måste därför ha en klar anknytning till den verksamhet som staten, kommunen eller regionen bedriver. Såväl brottets som gärningsmannens anknytning till verksamheten är här av betydelse. Anknytningen måste i princip vara densamma som den anknytning som ska finnas mellan ett brott och en bedriven näringsverksamhet. Därav följer att endast förtroendevalda, anställda och uppdragstagare inom staten, en kommun eller en region kan begå brott i utövningen av verksamheten.

Med *offentlig verksamhet* avses enbart verksamhet som utövas av staten, en kommun eller en region i egen regi och som utgör en del av det offentliga åtagandet gentemot medborgarna. Verksamheter som utövas i statliga, kommunala eller regionägda bolag ska däremot inte bedömas enligt andra kriterier än verksamhet som utövas i privata bolag och de faller därför direkt in under reglerna om brott begångna i näringsverksamhet.

4.4 Ekonomiskt fördelaktigt brott i annan verksamhet

Vid sidan av de ovan angivna fallen kan också brott i utövningen av annan verksamhet som ett företag (dvs. i detta sammanhang juridiska personer) bedriver föranleda företagsbot. I de fallen krävs dock att det är fråga om brott som har varit ägnat att leda till en ekonomisk fördel för företaget.

Tillämpningsområdet för bestämmelsen utgörs av verksamheter som varken utgör näringsverksamhet eller därmed jämförlig offentlig verksamhet. Alla juridiska personer kan med stöd av denna bestämmelse åläggas företagsbot, t.ex. dödsbon, fackföreningar eller idrottsklubbar – om brottet varit ägnat att leda till en ekonomisk fördel för verksamhetsutövaren. Genom kravet på att brottet har varit ägnat att leda till en ekonomisk fördel begränsas tillämpningsområdet betydligt.

Sin största praktiska betydelse har bestämmelsen vad gäller verksamheter som staten, kommunerna eller regionerna bedriver och som inte omfattas av bestämmelserna i de första två punkterna i lagrummet. Staten, en kommun eller en region kan t.ex. åläggas företagsbot med anledning av arbetsmiljöbrott som har begåtts i utövningen av statlig, kommunal eller regional förvaltning under förutsättning att brottet har varit ägnat att leda till en ekonomisk fördel för verksamhetsutövaren.

Den ekonomiska fördelen utgörs alltså av en uppskattad skillnad i förmögenhetsställning mellan den situation som uppkommit genom brottet och den som skulle ha rått om brottet inte hade ägt rum. Förtjänster som på ett indirekt sätt har uppkommit med anledning av brottet bör följaktligen träffas av tillämpningsområdet. Hit räknas exempelvis besparingar i form av uteblivna kostnader av olika slag samt i vissa fall ökade vinster som uppkommit med anledning av att gällande bestämmelser åsidosatts. Även i en verksamhet som i och för sig går med förlust kan brott medföra ekonomiska fördelar på det sättet att de bidrar till att reducera förlusten. Det bör följaktligen inte krävas att brottet ger upphov till en vinst för företaget. Bestämmelsen bör således vara tillämplig i situationer av det slag då behovet av att kunna ålägga företagsbot får anses vara som störst, dvs. situationer då den juridiska personen själv kan ha ett intresse av att brottet begås.

För att tillämpningsområdet inte ska bli alltför begränsat är det tillräckligt att brottet har varit ägnat att leda till en ekonomisk fördel för företaget, dvs. brottet bör typiskt sett kunna leda till en sådan fördel. Det krävs alltså inte att det har funnits ett vinnings- eller besparingssyfte för att företagsbot ska kunna komma i fråga. För att bestämmelsen ska bli tillämplig krävs det inte heller att det i efterhand kan konstateras att brottet har inneburit en faktisk vinst eller besparing för företaget. I de fall brott i verksamheten – i såväl ideell som offentlig – inte typiskt sett ger upphov till någon sådan fördel kan företagsbot däremot inte komma i fråga.

4.5 Brottet varit riktat mot företaget

När brottet som begåtts har riktats mot företaget aktualiseras inte någon företagsbot. En anställd kan ju begå brott, inte för att bereda företaget fördelar utan för att uppnå sådana för egen del – på företags eller någon utomståendes bekostnad.⁵

⁵ Prop. 1985/86:23 s. 34.

5 Förutsättningar för företagsbot

5.1 Påföljdsspärren

För att företagsbot ska vara aktuellt måste ett strängare straff än penningböter vara föreskrivet för brottet. Det framgår av 36 kap. 23 § första stycket BrB.

Vissa brott är gradindelade på så sätt att det för ringa brott är föreskrivet penningböter medan det för brott av normalgraden är föreskrivet dagsböter. Vid gradindelade brott är varje grad att se som en egen brottstyp med egen straffskala. Frågan om huruvida det utifrån den aktuella straffskalan finns förutsättningar för företagsbot ska således bedömas utifrån straffskalan för den aktuella brottstypen i straffstadgandet.

Normerade böter måste anses vara en strängare påföljd än penningböter. Normerade böter är en form av böter som har en särskild beräkningsgrund istället för penningböter som inte beräknas på annat sätt än att beloppet bestäms. Bestämmelser om normerade böter finns endast i fiskelagen (1993:787) och lagen (1919:426) om flottning i allmän flottled.

5.2 Person i ledande ställning

Inledningsvis behandlas här 36 kap. 23 § andra stycket 2 a BrB. En av de alternativa förutsättningarna för att företagsbot ska kunna åläggas är om brottet begås av en person som är i ledande ställning i företaget grundat på rätten att företräda företaget eller fatta beslut på dess vägnar. Denna förutsättning är oftast lättare att se vara tillämplig än exempelvis om företaget inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottet (se avsnitt [5.4](#)), helt enkelt av den anledningen att det är en person i ledande ställning som har begått brottet.

Enligt förarbetena avses med begreppet *en person i ledande ställning* en person som har ett särskilt ansvar för att företagets verksamhet drivs på ett lagenligt sätt. Det kan antingen följa av att personen ingår i ledningen för ett företag eller att hen under självständigt ansvar rapporterar till ledningen. Genom dessa regler, person i ledande ställning och person med ett särskilt ansvar (se nedan [5.3](#)), har företaget ett långtgående ansvar för en viss krets av personer.⁶ Företagsbot kan alltså utgå alldeles oavsett om rutiner funnits etc.

⁶ Prop. 2005/06:59 s. 60.

Anledningen till regleringen är att personer i ledande ställning ofta står utanför de system för kontroll och tillsyn som finns i företaget. För att företagsbottsregleringen ska fungera är det viktigt att brister hos den som har att utöva kontrollen också omfattas av regleringen. Det anses också att med större befogenheter och med den typ av uppgifter som en person har i ett företags ledning bör också följa ett större ansvar. Detta bland annat eftersom personer i denna ställning också kan ha möjlighet att själva tjäna på att brott begås i företaget.

5.2.1 Näringsförbud

Åklagare ska också, vid en förundersökning och en utredning om företagsbot, vara uppmärksamma på frågan om näringsförbud. Näringsförbud innebär att en person inte får driva eller utöva faktiskt ledning av en näringsverksamhet men också begränsningar avseende möjligheten till befattningar, ägandandelar och uppdrag/anställningar i annans näringsverksamhet.

En person som utövar den faktiska ledningen av en näringsverksamhet, och då grovt åsidosätter sina skyldigheter i verksamheten och därvid gör sig skyldig till brottslighet som inte är ringa, ska meddelas näringsförbud om ett sådant förbud är påkallat från allmän synpunkt. Näringsförbud behandlas i den rättsliga vägledningen RåV 2021:3 [Näringsförbud – vid annan brottslighet än ekobrott](#).

5.3 Person med särskilt ansvar

Den andra alternativa förutsättningen för företagsbot är om brott begås av en person som annars har ett särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i företaget, 36 kap. 23 § andra stycket 2 b BrB.

De som avses är enligt förarbetena personer som ansvarar för att kontrollera och utöva tillsyn över att regler, rutiner och säkerhetsföreskrifter upprätthålls och efterlevs. Reglerna som avses kan vara såväl allmänna regler som företags egna regler och föreskrifter. Genom att det föreskrivs att personen ska ha ett särskilt ansvar utesluts de personer som bara har ett löpande ansvar för t.ex. en maskins drift eller underhåll. Typfallet som avses är t.ex. en förman eller en arbetsledare på ett företag. En bedömning av om ansvaret är av sådant kvalificerat slag måste göras i varje enskilt fall. För att utreda om en person har ett sådant särskilt ansvar kan delegationsordning och annan dokumentation i företaget behöva analyseras.

5.4 Har företaget gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottet?

För att det ska vara rimligt att bestraffa företaget för brottet måste det finnas skäl att hålla det ansvarigt. Ett sådant skäl är att företaget har brustit i att genom rutiner, kontroller, m.m. motverka att det sker brott i verksamheten. Denna alternativa förutsättning, 36 kap. 23 § andra stycket 1, är den som rent praktiskt oftast kräver mest utredning rörande en eventuell företagsbot. Vid sidan av de särskilda persongrupper vars brott regelmässigt grundar företagsbot (se ovan avsnitt [5.2](#) och [5.3](#)) kan företagsbot också åläggas vid brott av annan under förutsättning att företaget inte har gjort vad som skäligen kan krävas för att förebygga brottet.

Ett företag kan inte göras ansvarigt för alla fel som arbetstagare eller uppdragstagare⁷ gör, ansvaret begränsas här av kravet på att företaget måste ha brustit i det förebyggande arbetet. Företagets ansvar är enligt förarbetsutlåtanden långtgående och rekvisitet *skäligen kan krävas* ska ses i ljuset av att aktsamhetskraven för företag i allmänhet är högt ställda.

Kravet innebär att ett företag måste

- vara välorganiserat,
- ge erforderliga föreskrifter och instruktioner,
- övervaka efterföljandet av instruktioner och rutiner, och
- instruktionerna ska vara allvarligt menade.

Instruktionerna ska ha bäring på att förhindra sådana händelser som motsvarar den brottsliga gärningen eller underlåtenheten. Instruktionerna kan inte heller vara alltför allmänt hållna som exempelvis "lagar och regler ska följas".

Oavsett om det finns föreskrifter eller instruktioner måste verksamheten vara organiserad så att en rimlig kontroll sker av att verksamheten bedrivs på ett lagenligt sätt.

Har en anställd handlat i direkt strid med givna instruktioner är den nu aktuella förutsättningen för företagsbot inte uppfylld. Det kan också vara så att det på grund av den anställdes befattning är självklart att lagstiftning ska följas. Ett exempel som ges i förarbetena är en revisor som arbetar på en revisionsbyrå. Revisorn förväntas följa lagar och regler och inte hjälpa sina klienter att begå bokföringsbrott eller skattebrott. Följer inte revisorn exempelvis bokföringslagen, och revisionsbyrån inte har fått någon indikation på att så är fallet, måste revisionsbyrån [företaget] anses ha gjort vad som ankommer på företaget för att förebygga brott. Skulle däremot företaget av en speciell

⁷ Prop. 1985/86:23 s. 63.

anledning misstänka att brott begås, att revisorn inte sköter sitt uppdrag i enlighet med lagstiftningen, måste företaget vidta kontrollåtgärder för att kunna freda sig från en talan om företagsbot.⁸

Ytterst är det företags ledning som ska se till att brott inte begås i företaget, men även företags styrelse eller ägare har ett ansvar för detta.

Om den brottslighet som förövas saknar egentlig koppling till företags verksamhet, kan inte samma höga krav på kontroll ställas på företaget, men om företaget får indikationer på brottslig verksamhet måste företaget agera.⁹ Rena abnormhandlingar, det vill säga helt oförutsägbara gärningar, kan aldrig leda till att företaget åläggs företagsbot.¹⁰

Från praxis kan följande exempel hämtas:

Hovrättens för Västra Sverige dom den 1 december 2016, mål B 3014–16.

Fråga var om vårdslös tullredovisning. En importerande firma hade anlitat ett stort multinationellt företag, som bedrev sin verksamhet här i Sverige i form av en filial, för att sköta tulldeklarationerna. Hovrätten, som ålade företagsbot, fann genom bevisningen såsom förhör med anställda:

[...] att det på den aktuella importavdelningen funnits en arbetskultur där de anställda fått såväl otillräcklig information och utbildning för arbetsuppgifterna som otillräcklig stöttning av ledningen. Det framgår t.ex. att de inte har haft kännedom om vikten och betydelsen av att ursprungsland och varukod antecknas korrekt, vilket är anmärkningsvärt med hänsyn till att tulldeklarationer varit deras huvudsakliga sysselsättning. De synes inte heller ha varit medvetna om det ansvar som ålegat dem. Vidare har de inte på annat sätt än genom tullens informationstidning fått information om en för deras verksamhet så central och viktig nyhet som införandet av antidumpningstullar. Felen har begåtts av olika personer, samtliga anställda av Y. Någon annan slutsats kan inte dras än att Y inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten, som systematiskt och under närmare ett och ett halvt års tid har begåtts i den aktuella avdelningens kärnverksamhet.

⁸ A. prop. s. 67.

⁹ T.ex. om en anställd chaufför inom ett åkeriföretag utnyttjar sin anställning för att smuggla narkotika i företags bil.

¹⁰ T.ex. om en anställd under arbetstid uppsåtligt berövar en kollega livet.

6 Åtalsprövningsregeln

Om ett brott som kan föranleda talan om företagsbot är begånget av oaktsamhet och påföljden inte kan antas bli mer ingripande än böter får åtal väckas endast om det är påkallat från allmän synpunkt, se 36 kap. 27 § BrB. I dessa fall ska alltså som huvudregel endast en talan om företagsbot föras. Lagstiftarens syfte är att företagsbot ska vara den primära straffrättsliga sanktionen vid mindre allvarlig brottslighet.

Förarbetsuttalanden finns främst i prop. 2005/06:59 s. 42 ff.

6.1 När är åtalsprövningsregeln tillämplig?

För att komma fram till om åtalsprövningsregeln är tillämplig eller inte måste i ett första led avgöras om brottet i sig *kan* föranleda talan om företagsbot. Denna prövning sker enbart utifrån de förutsättningar som ställs upp i 36 kap. 23 § BrB, dvs. om det för brottet är stadgat strängare straff än penningböter, om brottet är begånget i utövningen av näringsverksamhet, etc. Brister det i någon sådan förutsättning enligt lagrummet omfattas brottet inte av reglerna om företagsbot och någon åtalsprövning enligt 36 kap. 27 § BrB ska inte göras. I detta led av prövningen vägs alltså inte in om en talan om företagsbot rent faktiskt kommer att kunna föras eller inte, t.ex. mot bakgrund av praktiska eller processuella hinder mot att en sådan talan förs, utan endast om de formellt rättsliga förutsättningarna föreligger för en sådan talan.¹¹

Om förutsättningarna för en företagsbot så långt är uppfyllda får i nästa led prövas om brottet är begånget av oaktsamhet och därefter om brottet inte kan antas leda till en strängare påföljd än böter. Är svaret på frågorna ja är åtalsprövningsregeln tillämplig och åtal får då väckas endast om det är påkallat från allmän synpunkt (se nedan avsnitt [6.2](#)).

6.2 När är åtal påkallat?

Enligt 36 kap. 27 § BrB ska åtal vara påkallat från allmän synpunkt för att få väckas. Exempel, hämtade från förarbetena¹², på när åtal bör vara påkallat är att:

¹¹ Sådana hinder kan exempelvis vara att det handlar om ett utländskt rättssubjekt eller att företaget är försatt i konkurs.

¹² Prop. 2005/06:59 s. 47 f.

- Det rör sig om medveten oaktsamhet.
- Det rör sig om upprepade eller systematiska överträdelser.
- Straffvärdet är så högt att det gränsar till annan påföljd än böter.
- Brottet har inneburit särskilt allvarliga risker i förhållande till straffbudets skyddsändamål.
- Brottet riskerar att inte bli bestraffat.

Som exempel på när åtal bör vara påkallat eftersom brottet annars riskerar att bli ostraffat nämns i förarbetena den situationen att företaget har upphört som ett subjekt. Enligt lagstiftaren skulle det kunna upplevas som stötande om en överträdelse i dessa fall riskerar att bli helt ostraffad. Ett annat exempel som nämns i förarbetena är utländska företag där det kan vara svårt att verkställa ett avgörande om företagsbot.

Det finns i sammanhanget anledning att påpeka att brott kan beivras även på andra sätt än genom talan om företagsbot, t.ex. genom åläggande av administrativa sanktioner (se avsnitt [9.3.1](#)). Om företaget har ålagts en administrativ sanktion i anledning av brottet, och det därmed föreligger hinder mot talan om företagsbot på grund av dubbelbestraffningsförbudet (*ne bis in idem*), torde åtal inte vara påkallat från allmän synpunkt just utifrån grunden att överträdelsen annars riskerar att inte alls bestraffas.

Att en företagsbot *kan* komma att efterges till följd av att företaget åläggs att betala sanktionsavgift eller en särskild avgift innebär i enlighet med vad som sagts ovan inte att åtalsprövningsregeln redan av detta skäl inte ska tillämpas, även om det i vissa fall i regel finns skäl att då efterge företagsboten.¹³

6.3 Förundersökningsbegränsning till följd av åtalsprövningen

När förundersökning inletts och förutsättningarna för företagsbot föreligger uppkommer frågan om/när det kan bli aktuellt att begränsa förundersökningen rörande ett personligt straffrättsligt ansvar.

Så snart förundersökningen har fortskridit tillräckligt långt för bedömning om förutsättningarna för förundersökningsbegränsning föreligger ska åklagaren ta ställning i frågan.¹⁴

¹³ Se NJA 2016 s. 994.

¹⁴ Riksåklagarens riktlinjer RÅR 2021:1 [Förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse](#).

Även om man inte ska bedriva förundersökning finns möjligheten att använda sig av reella tvångsmedel och dessa är då, precis som under en förundersökning, kopplade till straffskalan för brottet (se avsnitt [10.2.1](#)).

6.4 "Dubbla åtalsprövningar"

För vissa brott är det föreskrivet åtalsprövning, t.ex. vållande till kroppsskada enligt 3 kap. 8 § BrB. Åtal för det brottet förutsätter enligt 3 kap. 12 § BrB att brottet är angivet av målsäganden och att åtal är påkallat ur allmän synpunkt.

En åtalsprövning ska i dessa fall först göras vad gäller brottet. Är inte åtal påkallat för brottet kan inte heller en talan om företagsbot föras i anledning av brottet. Finner åklagaren att åtal för brottet är påkallat ur allmän synpunkt får sedan en prövning göras i ett andra led om förutsättningarna för företagsbot är uppfyllda (se avsnitt [6.1](#)). Därefter får en prövning göras om åtal är påkallat från allmän synpunkt enligt 36 kap. 27 § BrB, eller om endast en talan om företagsbot ska föras (se avsnitt [6.2](#)).

7 Fastställande av sanktionsvärdet

7.1 Inledning

Vid fastställande av företagsbotens storlek ska först ett sanktionsvärde bestämmas. Ett sanktionsvärde kan bestämmas till lägst 5 000 kronor och högst 10 miljoner kronor.

Hur sanktionsvärdet bestäms regleras i 36 kap. 24 § BrB. Förarbetena finns i prop. 2018/19:164 avsnitt 7.3.

Som närmare utvecklas i de kommande avsnitten ska sanktionsvärdet bestämmas efter en bedömning av a) brottslighetens straffvärde, b) den skada eller fara brottsligheten har inneburit, c) brottslighetens förhållande till företagets verksamhet och d) eventuellt tidigare ålagda företagsböter. Detta sanktionsvärde kan sedan höjas eller sänkas i enlighet med de regler som vi återkommer till i kapitel [8](#) och [9](#).

Högsta domstolen har i rättsfallet NJA 2014 s. 139 (I) godtagit Riksenheten för miljö- och arbetsmiljömåls (REMA) rekommendationer avseende belopp och straffmätning vid fastställande av företagsbot i miljö- och arbetsmiljömål. HD uttalade att REMA:s riktlinjer¹⁵ i det målet kunde utgöra en utgångspunkt för bedömningen av företagsbotens storlek. [Rekommendationerna](#), som uppdateras, bör mot denna bakgrund kunna ge vägledning även vad gäller andra jämförbara ärendetyper utifrån straffvärdenivåer. Även Ekobrottsmyndighetens rättspromemoria "Företagsbotens storlek i ekomål och vissa handläggningsråd"¹⁶ kan ge vägledning.

7.2 Straffvärdet

Straffvärdet ska bestämmas enligt de allmänna principer som anges i 29 kap. 1 § BrB. Där framgår att straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

Vid flercadig brottslighet bestäms straffvärdet för den samlade brottsligheten med tillämpning av den s.k. asperationsprincipen.

¹⁵ Ändrades till "rekommendationer" den 1 mars 2021.

¹⁶ ARF 2014:4 med kompletteringar i ARF 2021:1.

7.3 Graden av skada eller fara för skada

Vid bestämmandet av sanktionsvärdet ska, vid sidan av brottslighetens straffvärde och dess anknytning till verksamheten, hänsyn även tas till den skada eller fara som brottsligheten har inneburit. Om skadorna i det enskilda fallet varit begränsade, men risken för mer allvarliga skador har varit påtaglig, bör utgångspunkten vara att den orealiserade risken för skador ska läggas till grund för bedömningen av sanktionsvärdet.¹⁷

I betänkandet "En översyn av lagstiftningen om företagsbot" föreslog utredningen att särskild hänsyn skulle tas till den skada, eller fara för skada, som brottsligheten inneburit för liv, hälsa och miljö när storleken på företagsboten bestäms. En särskild hänvisning till liv, hälsa och miljö skulle, enligt utredningen, säkerställa att de nuvarande nivåerna på företagsbotens storlek skulle kunna bibehållas vad avser miljö- och arbetsmiljöbrott trots att straffvärdet ofta är relativt lågt för dessa brott och utan att det skulle behöva leda till en höjning av nivåerna för andra typer av brott.¹⁸ Regeringen ansåg att den praxis som utvecklats avseende företagsbotens storlek kan bibehållas även utan det föreslagna tillägget. Den särskilda hänsyn som ska tas till skada eller fara som brottsligheten inneburit kan motivera detta.¹⁹

7.4 Brottets förhållande till verksamheten

Utöver brottets straffvärde bör även företags eller företagsledningens anknytning till brottet beaktas när sanktionsvärdet bestäms. Ett företag förtjänar ett högre mått av klander om brottet har begåtts med företagsledningens uttalade eller outtalade acceptans jämfört med den situationen då företagsledningen inte kan lastas för mer än bristande kontroll.

7.5 Tidigare meddelade företagsböter

Vid bestämmandet av sanktionsvärdet ska slutligen skälig hänsyn tas till om näringsidkaren tidigare har ålagts att betala företagsbot. Enligt förarbetena bör återfall normalt vara en viktigare faktor vid bestämmandet av företagsbotens storlek än vid straffmätningen för en fysisk person, bland annat eftersom det inte finns någon möjlighet att beakta återfallet vid valet av påföljd.

¹⁷ Se NJA 2014 s. 139 (I) p 16.

¹⁸ SOU 2016:82 s. 183 ff.

¹⁹ Prop. 2018/19:164 s. 31 f.

I ett större företag kan det vara orimligt att beakta samtliga tidigare meddelade företagsböter. Istället bör endast beaktas tidigare företagsböter som avser likartade överträdelser i just den del av företaget som åter felat.²⁰

En tidigare ålagd företagsbot ska beaktas i försvårande riktning. Att ett företag inte tidigare har ålagts företagsbot utgör inte skäl att sätta ned en företagsbot.²¹ I ett enskilt fall kan det vara uppenbart att återfallet beror på att företagsledningen nonchalerar förekommande problem i företaget. Det förhållandet bör i så fall återspeglas i sanktionsvärdet.

Det finns inte någon motsvarighet till belastningsregister för företag eller något register över meddelade företagsböter. Det kan därför vara svårt att få kännedom om huruvida ett företag tidigare har ålagts företagsbot. En möjlighet är att söka fram gamla ärenden i Cåbra på det aktuella företagets organisationsnummer.

²⁰ Prop. 2005/06:59 s. 36.

²¹ Prop. 2018/19:164 s. 32.

8 Förhöjd företagsbot

När ett allvarligt brott har begåtts inom ramen för ett större företag ska en förhöjd företagsbot fastställas enligt bestämmelsen i 36 kap. 25 § BrB.

Förarbetena finns i prop. 2018/19:164, avsnitt 7.4 och s. 66 ff.

En förhöjd företagsbot ska fastställas om sanktionsvärdet uppgår till minst 500 000 kronor. Den förhöjda företagsboten kan sättas till som mest 50 gånger sanktionsvärdet, dvs. 50 gånger 10 miljoner kronor, alltså en halv miljard kronor. För att en förhöjd företagsbot ska kunna åläggas krävs att företaget (en juridisk person eller enskild näringsidkare) utgör ett "större företag" enligt definitionen i 1 kap. 3 § första stycket 4 årsredovisningslagen (1995:1554). Offentlig verksamhet kan aldrig bli föremål för en förhöjd företagsbot, ett kommunalt eller statligt bolag som uppfyller kriterierna för ett "större företag" omfattas dock av reglerna.

8.1 Vad är ett "större företag"?

Kriterierna och förhöjningsfaktorn ska bedömas utifrån förhållandena vid tidpunkten för avgörandet, det vill säga vid tidpunkten för domen eller strafföreläggandet.

Kriterierna för att ett företag ska anses vara ett "större företag" är enligt årsredovisningslagen följande:

- Företaget är börsnoterat²² *eller*
- Företaget uppfyller minst två av följande kriterier under vart och ett av de två senaste räkenskapsåren:
 - Medelantalet anställda har uppgått till mer än 50 personer.
 - Den redovisade balansomslutningen har uppgått till mer än 40 miljoner kronor.
 - Den redovisade nettoomsättningen har uppgått till mer än 80 miljoner kronor.

²² Definitionen i 1 kap. 3 § första stycket 4 årsredovisningslagen (1995:1554) omfattar vid sidan av aktier i aktiebolag även andra andelsrätter, obligationer, andra skuldförbindelser eller depåbevis för sådana värdepapper.

8.2 Utredning om att företaget är ett "större företag"

För att kunna avgöra om ett företag uppfyller kriterierna för ett "större företag" behöver uppgifter om antalet anställda, nettoomsättning och balansomslutning inhämtas, vilket kan göras via Infotorg enligt följande.

1. Logga in på Infotorg.
2. Välj menyn *Företag*.
3. Sök företag på *IDnummersökning* (organisationsnummer).
4. Välj *Ekonomisk information* och därefter *Bokslut*.
5. Läs av nettoomsättningen och balansomslutningen (storleken på "Summa tillgångar" i balansräkningen). I bokslutet anges också under "Noter och övrig information" antalet anställda.
6. Läs också av *Summa eget kapital* som bestämmer förhöjningsfaktorn.

8.3 Beräkning av den förhöjda företagsboten

Den förhöjda företagsboten ska bestämmas utifrån det egna kapitalet enligt den senast upprättade årsredovisningen. I förarbetena anges följande riktlinjer som ska uppfattas som en glidande skala:²³

Tabell 1 Riktlinjer för beräkning av förhöjd företagsbot

Eget kapital (milj. kr)	Högsta förhöjningsfaktor
< 100	2
100 – 500	3
500 – 5 000	5
5 000 – 25 000	8
25 000 – 40 000	15
40 000 – 50 000	20
50 000 – 60 000	30
60 000 – 70 000	40
70 000 –	50

När det egna kapitalet ligger i den övre delen av ett spann bör en förhöjningsfaktor som närmar sig det övre värdet för det spannet tillämpas.

²³ Prop. 2018/19:164 s. 67 f.

Det kan i undantagsfall vara aktuellt att tillämpa en något lägre förhöjningsfaktor än enligt tumregeln om exempelvis företags likviditet eller kassaflöde inte motsvarar den ställning som kan förväntas. Som exempel nämns i förarbetena att ett bolag har stora tillgångar men dessa är låsta i en produktionsanläggning eller om det finns särskilda regler om kapitalkrav för företaget.

I undantagsfall kan äldre årsredovisningar komma att aktualiseras. Detta kan bli aktuellt om företaget gör sannolikt att storleken på det egna kapitalet i den senaste årsredovisningen berodde på tillfälliga omständigheter. Företaget har här alltså en form av förklaringsbörda.

Det är förhållandena hos den juridiska person mot vilken talan riktas som ska beaktas. Detta innebär att om företaget ingår i en koncern med flera juridiska personer ska enbart den juridiska person som talan riktas mot bedömas och inte hela koncernen. Notera dock att en filial å andra sidan är en del av ett företag. Om ett brott har begåtts inom en filial ska hela den juridiska personens förhållanden beaktas och inte enbart filialens.

Det åligger åklagaren att bevisa att ovanstående kriterier är uppfyllda, men enligt förarbetena bör åklagaren kunna fullgöra sin bevisbörda genom hänvisning till upprättade årsredovisningar.

9 Jämkning och eftergift

Den samlade reaktionen på brottslighet med anknytning till näringsverksamhet kan bestå av många olika delar: påföljd i form av straff, näringsförbud, företagsbot, skadeståndsskyldighet, förverkande, särskilda avgifter, etc.

Om flera av dessa reaktioner skulle riktas mot samma objekt, kan den samlade effekten bli oproportionerligt ingripande. Jämkningsreglerna i 36 kap. 26 § BrB syftar till att undvika orimliga konsekvenser, exempelvis i de fall den som ådöms en straffrättslig påföljd också drabbas privatekonomiskt av företagsboten.

Förarbetena till bestämmelserna om jämkning och eftergift finns bland annat i prop. 2018/19:164, avsnitt 7.5.4.

9.1 Jämkning är avsett för undantagssituationer

Utgångspunkten är att både påföljd och företagsbot ska utdömas fullt ut. Enbart det förhållandet att företagsboten medför en faktisk reaktionsskärpning för den enskilde, utgör inte skäl att sätta ned eller efterge företagsboten. Bestämmelserna om jämkning och eftergift har nämligen karaktär av undantagsbestämmelser. Avsikten är att de ska tillämpas endast när det står klart att den samlade reaktionen annars skulle leda till stötande eller obilliga resultat.

9.2 Skäl för jämkning av företagsboten

En individuell prövning utifrån omständigheterna i det enskilda fallet måste alltid ske vid bedömningen av om företagsboten bör jämkas eller efterges. Som närmare utvecklas i de följande avsnitten ska vid en sådan bedömning följande omständigheter särskilt beaktas:

1. Om brottet medför annan betalningsskyldighet eller särskild rättsverkan för företaget och den samlade reaktionen blir oproportionerligt sträng.
2. Om företagets ägare eller innehavare döms till påföljd för brottet och den samlade reaktionen blir oproportionerligt sträng.
3. Om företaget efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa de skadliga verkningarna av brottet.
4. Om företaget frivilligt angett brottet.

5. Om det annars finns särskilda skäl för jämkning.

Möjligheten till jämkning till noll (eftergift) bör tillämpas restriktivt.²⁴

9.3 Närmare om de olika grunderna för jämkning

9.3.1 Sammantaget oproportionerligt strängt för företaget

I flera straffrättsliga regelverk finns det möjlighet att ålägga företag olika typer av sanktionsavgifter, t.ex. i spellagen (2018:1138), utlänningslagen (2005:716) och livsmedelslagen (2006:804). Om det är aktuellt att ålägga ett företag en sanktionsavgift kan det bli aktuellt att pröva om det finns skäl att sätta ner storleken på företagsboten.

Företagsboten kan sättas ner genom jämkning eller helt efterges. För eftergift bör det krävas att sanktionsavgiften och företagsboten i allt väsentligt har samma ändamål och att dessutom sanktionsavgiften i det enskilda fallet framstår som en tillräcklig reaktion på brottsligheten.

I rättsfallen NJA 2015 s. 885 (enskild firma) och NJA 2016 s. 994 (aktiebolag) prövade Högsta domstolen frågan om företagsbot och särskild avgift enligt utlänningslagen för en juridisk person som haft anställda utan föreskrivet arbetstillstånd. Företagsbot eftergavs i båda fallen.

Andra exempel på betalningsskyldighet som gör att jämkning av företagsboten kan komma ifråga är att företaget åläggs skadeståndsskyldighet eller annan särskild rättsverkan av brott. Det finns också en begränsad möjlighet att beakta beslut om förverkande när företagsboten bestäms, men utrymmet är litet eftersom ett förverkande syftar till att eliminera brottsvinster och dessutom inte utgör något straff.

9.3.2 Sammantaget oproportionerligt strängt för företagaren

Vid ett individuellt straffansvar ska straffmätningen och påföljdsvalet, som utgångspunkt, göras utan hänsyn till ett yrkande om företagsbot. Framstår den samlade reaktionen som alltför sträng, är det i första hand företagsboten som ska jämkas.

En första förutsättning för att bestämmelsen ska kunna tillämpas är att företagets ägare eller innehavare döms för det brott som leder till talan om företagsbot och personligen berörs av den ålagda företagsboten. Med ägare eller innehavare avses här såväl den som är enskild näringsidkare som den som innehar aktier eller andelar i en juridisk person, t.ex. i ett aktiebolag eller handelsbolag. Bestämmelsen är däremot inte tillämplig när den som

²⁴ Prop. 2018/19:164 s. 70 f.

döms för brottet och samtidigt "drabbas" av företagsboten inte själv äger företaget. I sådana fall kan i stället den allmänna jämningsbestämmelsen i femte punkten tillämpas.

Jämkning ska ske endast om den samlade reaktionen för den dömda skulle bli oproportionerligt sträng. Frågan om jämkning bör ske ska avgöras genom en samlad bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Det är också omständigheterna i det enskilda fallet som avgör omfattningen av jämkningen.

Om det i ett enskilt fall skulle visa sig att det inte är möjligt att uppnå ett rimligt resultat genom att med stöd av denna punkt sätta ned företagsboten, finns ytterst möjlighet att med stöd av 29 kap. 5 § första stycket 7 BrB beakta sanktionskumulationen, det vill säga sätta straffet lägre än vad som följer av brottets straffvärde. Enligt 29 kap. 5 § andra stycket BrB kan, om det föreligger särskilda skäl, den tilltalade också dömas till ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Konsekvenser för en enskild tilltalad vid olika företagsformer

De ekonomiska konsekvenserna för ett företags ägare eller innehavare av en ålagd företagsbot varierar, bland annat beroende på vilken företagsform som är aktuell.

Vad gäller *enskilda näringsidkare* råder det identitet mellan den tilltalade och den mot vilken talan om företagsbot förs. Jämningsbestämmelsen får framför allt betydelse i dessa fall, när en enskild näringsidkare som åläggs företagsbot också döms till en straffrättslig påföljd för det aktuella brottet.

När det gäller enskilda näringsidkare – som svarar helt och fullt för betalningen av företagsboten – torde det ofta finnas skäl för en viss jämkning. Skälen för jämkning ökar när en sträng straffrättslig påföljd ställs mot en tänkt hög företagsbot. Enligt förarbetena torde en mera omfattande jämkning främst komma i fråga när den utdömda påföljden är ett längre fängelsestraff.

Om ett *handelsbolag* åläggs att betala företagsbot drabbas även den bolagsman som döms för brott inom ramen för handelsbolagets verksamhet. Bolagsmannen kommer vanligtvis att bli solidariskt betalningsansvarig för den företagsbot som handelsbolaget åläggs att betala. Hur långt det solidariska betalningsansvaret sträcker sig beror bland annat på bolagsmännens interna avtal och i vilken utsträckning den dömda svarar för handelsbolagets skulder.

När ett *aktiebolag* ådöms företagsbot, kan det i vissa fall uppstå privatekonomiska konsekvenser för en aktieägare som samtidigt döms till påföljd för samma brottslighet. Så kan vara fallet när ett aktiebolag åläggs företagsbot samtidigt som den som helt eller delvis äger bolaget döms till en straffrättslig

påföljd för brottet. Den ålagda företagsboten kan då få effekter för hen, t.ex. genom att han eller hon förlorar det i bolaget investerade kapitalet.²⁵

Eftersom en aktieägare inte är personligt ansvarig för aktiebolagets skulder, bör det understrykas att jämkning eller eftergift av företagsboten bör komma i fråga endast i särskilda undantagsfall med anledning av att en ägare till ett aktiebolag döms till påföljd för brottet.²⁶

För såväl handelsbolag som aktiebolag och andra företagsformer bör en förutsättning för att jämkning ska komma ifråga vara att det i det enskilda fallet framstår som övervägande sannolikt att den dömde slutligt kommer att få svara för åtminstone en del av företagsboten och att detta skulle innebära en kännbar privatekonomisk effekt eller, gällande aktieägare eller motsvarande, att han eller hon kommer att lida motsvarande ekonomisk skada.²⁷

Jämkning med hänsyn till den utdömda påföljden

Skälen för jämkning är oftast tyngre ju strängare påföljd som är aktuell, och framförallt vid fängelsestraff. Jämkning på grund av att en företrädare döms till påföljd ska endast undantagsvis leda till eftergift, dvs. att någon företagsbot inte utdöms trots att förutsättningarna i övrigt är uppfyllda. Om någon annan påföljd än fängelse väljs, är skälen för jämkning mindre.

Enligt förarbetsuttalanden saknas anledning att införa en ordning som skulle innebära att företagsboten sätts ned i en omfattning som helt och fullt motsvarar det utdömda straffet, utan utgångspunkten bör i stället vara att både straff och företagsbot utdöms fullt ut. I situationer där straff och företagsbot utan jämkning sammantaget skulle framstå som en oskäligen reaktion på brottet bör det dock finnas utrymme att sätta ned företagsboten. Redan det förhållandet att företagsboten innebär en reaktionsskärpning för den enskilde utgör alltså inte skäl för jämkning. Jämkning till noll (eftergift), vilket innebär att den reaktionsskärpning som en tillkommande företagsbot innebär helt uttraderas, bör endast ske i undantagsfall.²⁸

Det är inte heller avgörande för frågan om jämkning i vilken form verksamheten har bedrivits, utan vad som är av intresse är vilka privatekonomiska effekter en fullt utdömd företagsbot kan väntas få i praktiken.²⁹

²⁵ Prop. 2018/19:164 s. 70.

²⁶ A. prop. s. 49.

²⁷ A. prop. s. 70.

²⁸ A. prop. s. 70. Se även NJA 2012 s. 826.

²⁹ A. prop. s. 48 f.

9.3.3 Företaget har försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa de skadliga verkningarna av brottet eller har frivilligt angett brottet

Dessa jämkningsgrunder har sin förebild i 29 kap. 5 § första stycket 4 och 5 i BrB, varför ledning om hur reglerna bör tillämpas kan sökas i praxis avseende dessa strafflindringsgrunder.

Företagsboten bör inte sättas ner i en situation där näringsidkaren har en tydlig skyldighet att agera, t.ex. i följd av en författningsreglerad anmälningsskyldighet eller en motsvarande skyldighet att begränsa effekterna av en skadebringande händelse.³⁰ Så är bland annat fallet på miljö- och arbetsmiljöområdet.³¹

Utgångspunkten för att jämkning ska kunna ske utifrån dessa grunder är att gärningsmannen (den verksamhet som ska åläggas företagsbot) agerar på eget initiativ och innan brottet avslöjats. En angivelse ska avse egen brottslighet och vara frivillig för att beaktas, det vill säga att angivelsen inte ska ha skett på grund av att gärningsmannen (eller den aktuella verksamheten) uppfattat sig redan vara upptäckt.³²

9.3.4 Annars finns särskilda skäl för jämkning

Med stöd av denna jämkningsgrund kan en företagsbot sättas ned också i andra situationer än de som omfattas av punkterna 1–4. Tillämpningen av denna strafflindringsgrund är avsedd att vara restriktiv. I princip kan alla de strafflindringsgrunder som anges i 29 kap. 5 § första stycket BrB även utgöra grund för jämkning av företagsboten. Ett typfall där jämkningsgrunden kan komma till användning är när en arbetstagare inom ramen för en verksamhet indirekt skadar företaget, t.ex. genom att stjäla kunders egendom. Andra fall där grunden tillämpats är vid sen lagföring samt långsam handläggning av mål om företagsbot.³³ Det är inte heller helt uteslutet att jämkningsgrunden kan tillämpas i vissa fall där det företag som ska åläggas företagsbot saknar, eller har mycket låg, betalningsförmåga. Även i situationer där den aktuella verksamheten åläggs att betala höga avgifter (t.ex. vissa kontrollavgifter) kan det tänkas att jämkning med stöd av denna punkt kan komma ifråga. Men som i alla fall där denna jämkningsgrund övervägs krävs det att skälen har särskild tyngd.

³⁰ Se t.ex. RH 2017:17.

³¹ Se t.ex. 3 kap. 3 a § arbetsmiljölagen (1977:1160), 2 § arbetsmiljöförordningen (1977:116) och 10 kap. 2 § miljöbalken (1998:808).

³² Se bl.a. NJA 1989 s. 870 och "Meneden om misshandeln i Bjuv" NJA 1999 s. 561.

³³ Se NJA 2014 s. 139 II.

10 Några processuella frågor

10.1 Utredning enligt rättegångsbalken

En förutsättning för att företagsbot ska bli aktuellt är att ett begånget brott kan bevisas. En förundersökning bör därför regelmässigt inledas för att utreda vem som skäligen kan misstänkas för brottet och om tillräckliga skäl föreligger för åtal mot hen, dvs. om det finns förutsättningar för en talan om personligt ansvar för brottet. Det torde vara mycket svårt att redan i inledningsskedet av en utredning bedöma om brottet till karaktär och allvar är sådant att det bör leda till åtal, en talan om företagsbot eller såväl åtal som företagsbot.

I de fall frågan om företagsbot utreds inom ramen för en förundersökning, gäller de vanliga reglerna i rättegångsbalken (RB) om bland annat rätt till offentlig försvarare, målsägandebiträde och om rättegången i brottmål i domstol.

Åklagare är enligt det s.k. fördelningscirkuläret alltid förundersökningsledare i ärenden som rör företagsbot.³⁴

10.2 Utredning enligt förfarandelagen

En talan om företagsbot utgör en talan om annan särskild rättsverkan av brott och om den förs mot någon annan än den som är tilltalad för brott är lagen (2024:782) om förfarandet vid förverkande av egendom och åläggande av företagsbot ("förfarandelagen") tillämplig.

Även en sådan utredning om företagsbot bedrivs enligt RB:s regler om förundersökning i tillämpliga delar.³⁵ Förfarandelagens hänvisning till RB:s regler innebär att de regler som syftar till att säkerställa rättssäkerheten och rätten till en rättvis rättegång för en fysisk person som misstänks för brott också ska skydda en juridisk persons rättigheter i samband med en utredning om företagsbot. Det innebär att ställföreträdaren för en juridisk person bland annat har samma rätt till partsinsyn som en fysisk person.³⁶

³⁴ Se 7 § 7 p i Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledning av förundersökning i brottmål (ÅFS 2005:9).

³⁵ 1 kap. 2 § andra stycket förfarandelagen.

³⁶ 6 kap. 2 § förfarandelagen.

10.2.1 Tvångsmedel vid utredning enligt förfarandelagen

I förfarandelagen anges att RB:s regler ska tillämpas i den mån lagen inte innehåller särskilda regler.³⁷ RB:s regler tar främst sikte på fysiska personer. De reglerna blir alltså inte aktuella att tillämpa i de fall svaranden är en juridisk person och inte en enskild näringsidkare. Som exempel på regler i RB som inte är tillämpliga nämns i förarbetena regler som tar sikte på enskilda individer, det vill säga regler om den misstänktes personliga närvaro, häktning och reseförbud.³⁸ Detta innebär att möjligheten att använda personella tvångsmedel begränsas i de fall utredningen om företagsbot bedrivs endast med stöd av förfarandelagen. Ett personellt tvångsmedel som, vid en utredning om företagsbot, kan användas är hämtning av annan till förhör (23 kap. 7 § fjärde stycket RB), såsom en behörig företrädare.

Reella tvångsmedel som exempelvis beslag och husrannsakan kan dock användas inom ramen för en utredning med stöd av förfarandelagen på samma sätt och enligt samma villkor som under en förundersökning. Möjligheterna till tvångsmedelsanvändning styrs således (vid sidan av de allmänna principerna om behov, proportionalitet etc.) främst av straffskalan för det bakomliggande brottet.

När det gäller frågan om vem som kan delges misstanke för en juridisk persons räkning är det samma person som kan slutunderrättas om att utredningen är slutförd. För dessa frågor hänvisas till den rättsliga vägledningen RåV 2022:27 [Slutunderrättelse enligt 23 kap. 18 a § RB](#).

10.2.2 Juridiskt biträde

Ett företag eller annan typ av verksamhetsutövare som ett beslut eller en talan om företagsbot kan komma att riktas mot ska förordnas ett juridiskt biträde om det finns särskilda skäl med hänsyn till utredningen eller övriga omständigheter.³⁹

10.2.3 Målsägandebiträde

På motsvarande sätt som vid en förundersökning kan vid en utredning om företagsbot enligt förfarandelagen målsägandebiträde förordnas. Även om målet endast avser en särskild talan om företagsbot enligt förfarandelagen, och det därmed inte finns någon tilltalad i målet, så kan en talan om enskilt anspråk föras i samma rättegång som talan om företagsbot.

³⁷ 1 kap. 2 § förfarandelagen.

³⁸ Prop. 2005/06:59 s. 49.

³⁹ 6 kap. 1 § förfarandelagen.

10.3 Kvarstad

Om det under utredningen av brottet framkommer att det kan bli aktuellt med ett yrkande om företagsbot bör åklagaren ta ställning till om det finns förutsättningar att vidta straffprocessuella tvångsmedel för att säkra ett framtida åläggande av företagsbot. I denna del hänvisas till RÄV 2024:8 [Förvar och kvarstad](#).

10.4 Straffföreläggande

Åklagare har enligt 3 kap. 6 § förfarandelagen möjlighet att utfärda straffföreläggande avseende företagsbot. I sådana fall ska delar av 48 kap. RB tillämpas. Företagsboten får då som högst uppgå till tre miljoner kronor.⁴⁰

10.4.1 Hur bör föreläggandet utformas när beloppet jämkats?

När straffföreläggande avseende en jämkad företagsbot utfärdas bör åklagaren under rubriken "Företagsbot" ange att beloppet är jämkat.

10.4.2 Vem är behörig att godkänna föreläggandet?

Om ett ombud avser att godkänna ett straffföreläggande för företagets räkning bör det lämpligen inhämtas en skriftlig fullmakt, undertecknad av behörig firmatecknare. Vem eller vilka som tecknar bolagets firma framgår av Bolagsverkets register (aktiebolagsregistret, handelsregistret eller föreningsregistret).

Ett företags verkställande direktör (VD) kan vara behörig firmatecknare för företagets löpande förvaltning. Rättshandlingar som inte är av rutinkaraktär faller utanför den löpande förvaltningen. Vad som är att betrakta som rättshandlingar av rutinkaraktär får bedömas utifrån företagets beskaffenhet och storlek.⁴¹ Som exempel på rättshandlingar som faller utanför VD:s kompetens nämns att väcka talan mot en person om det inte ingår som en del i bolagets verksamhet.⁴² Att godkänna ett straffföreläggande för brott som begåtts inom ett företags verksamhet kan som regel inte anses vara av rutin-karaktär. För att inte någon rättsförlust ska inträffa bör därför ett företags VD, som enbart tecknar firman gällande företagets löpande förvaltning, ha en fullmakt från behöriga firmatecknare att godkänna ett straffföreläggande. En bedömning i frågan om fullmakt krävs får göras i det enskilda fallet.

⁴⁰ 48 kap. 4 § tredje stycket RB.

⁴¹ Karnov, kommentar till 8 kap. 29 § aktiebolagslagen (2005:551), ABL. [2024-11-14]

⁴² Lexino, kommentar till 8 kap. 29 § ABL, p 2.2. [2024-11-14]

10.5 Hur bör talan om företagsbot i domstol utformas?

Vid en talan om företagsbot bör åklagaren yrka att motparten åläggs att utge ett preciserat belopp, motsvarande sanktionsvärdet. Avser talan flera brott bör ett sanktionsvärde (belopp) anges för varje enskilt brott och även sanktionsvärdet utifrån asperationsprincipen. En gemensam företagsbot ska sedan bestämmas av domstolen. Har åklagaren då på detta sätt preciserat sitt yrkande får domstolen möjlighet att använda sig av yrkandet och sedan tillämpa asperationsprincipen utifrån vad domstolen finner styrkt.

I de fall då åklagaren bedömer att jämkning är aktuellt, bör åklagaren i samband med att talan väcks, under rubriken "Handläggning", om möjligt ange att beloppet jämkats, varför och med hur mycket.

De personer som ska höras i målet för att styrka de omständigheter som grundar företagsboten ska åberopas att höras som vittnen, förutsatt att de inte är företrädare för företaget. Företrädare för företaget åberopas att höras som motpart som inte avlägger ed. Vem som företräder företaget avgörs av företaget självt.

10.6 Enskilt anspråk

Ett enskilt anspråk i anledning av brottet kan föras i samband med en talan om företagsbot, det vill säga oberoende om talan avser såväl företagsbot som straffrättsligt ansvar mot enskild eller inte. Det följer av att förfarandelagen hänvisar till RB:s regler om förfarandet i brottmål.

10.7 Tingsrättsprocessen

Om en särskild talan om företagsbot förs enligt förfarandelagen, det vill säga när åtal inte samtidigt är väckt mot någon fysisk person, gäller t.ex. RB:s bestämmelser om bevisning.⁴³

Då en talan om företagsbot aktualiseras samtidigt som ett åtal är det många gånger fördelaktigt att dessa handläggs vid samma tillfälle, särskilt då det i viss utsträckning kan vara samma bevisning som är relevant.

Huvudförhandling behöver inte alltid hållas, om en sådan förhandling inte behövs med hänsyn till utredningen i målet och inte heller begärs av någon av parterna. När målet avgörs på handlingarna är tingsrätten domför med en lagfaren domare. Om ett mål om företagsbot avgörs efter huvudförhandling är tingsrätten domför med en lagfaren domare och tre nämndemän.

⁴³ 4 kap. 13 § förfarandelagen.

10.8 Hovrättsprocessen

Det krävs prövningstillstånd för att hovrätten ska ta upp frågan om företagsbot till prövning. Om talan om företagsbot riktar sig mot någon (i praktiken en enskild näringsidkare) som samtidigt är åtalad för brottet gäller de vanliga reglerna om när prövningstillstånd krävs i brottmål.⁴⁴

Förbudet mot reformatio in pejus (ändring till det sämre) är tillämplig även på företagsbot.⁴⁵ Har inte åklagaren överklagat, självständigt eller anslutningsvis, och yrkat att en högre företagsbot ska åläggas motparten är domstolen förhindrad att gå utöver vad tingsrätten dömt ut.⁴⁶

Om en företagsbot har dömts ut och domen sedan överklagas endast vad avser företagsbotens storlek, ska frågan om huruvida det företagsbotsgrundande brottet har begåtts normalt sett inte prövas av hovrätten. Principen är alltså densamma som när brottmålsdomar överklagas endast i påföljdsdelen. Däremot ska hovrätten pröva om förutsättningarna för företagsbot enligt 36 kap. 23 § BrB har varit för handen, på samma sätt som hovrätten vid rena överklaganden i påföljdsdelen är skyldig att pröva om gärningen överhuvudtaget är straffbar.⁴⁷

Hovrätten är domför med tre lagfarna domare eller, om målet avgörs efter huvudförhandling, med tre lagfarna domare och två nämndemän.

10.9 Preskription och förfall av företagsbot m.m.

Reglerna om preskription finns i 36 kap. 30 § BrB och reglerna kring förfall av beslut om företagsbot i 36 kap. 31 § BrB.

En talan om företagsbot kan såklart alltid föras så länge brottet inte är preskriberat. Emellertid kan en talan om företagsbot dessutom väckas inom fem år från det att brottet begicks oavsett om brottet är preskriberat eller inte. Om brottet är preskriberat krävs dock att talan om företagsbot är påkallad ur allmän synpunkt. I förarbetena har i denna fråga uttalats att en talan om företagsbot i ett sådant fall nästan alltid är påkallad.⁴⁸

Om brottet är preskriberat kan utredningen fortsätta enligt förfarandelagen. Utredningen bedrivs då inom samma ramar som en förundersökning; exempelvis blir forumreglerna i brottmål tillämpliga och brottsbekämpande myn-

⁴⁴ Se 49 kap. 13 § RB.

⁴⁵ 51 kap. 25 § RB.

⁴⁶ Se bl.a. NJA 2014 s. 139 (I) p. 64.

⁴⁷ Se NJA 2014 s. 139 (I) p. 47.

⁴⁸ Prop. 1985/86:23 s. 52.

digheter ges bland annat rätt att tillgripa tvångsmedel, allt enligt den ordning som föreskrivs i RB.⁴⁹

För det fall ett åtal för brott, under handläggningen i domstol, faller på grund av att preskription har inträtt för brottet, och det samtidigt finns ett yrkande om företagsbot som åklagaren vidhåller, anses målet i domstolen vara att betrakta som (eller övergå till att vara) en särskild talan enligt förfarandelagen.⁵⁰

Är brottet begånget av en enskild näringsidkare och denna avlider konstateras i förarbetena att en talan om företagsbot kan vara möjlig att föra mot dödsboet men att detta skulle kunna vara stötande. En sådan talan bör därför föras endast undantagsvis.⁵¹

Har inte verkställighet av dom eller strafföreläggande kunnat ske inom tio år från beslutet fick laga kraft så förfaller företagsboten.

⁴⁹ Prop. 2023/24:144 s. 291 f.

⁵⁰ A. prop. s. 446. Se även Borgeke & Forsgren, Att bestämma påföljd för brott, s. 725 f (2021, version 4, JUNO), under rubriken 10.9.3. Processuella bestämmelser.

⁵¹ Prop. 1985/86:23 s. 52.

11 Några internationella aspekter

11.1 Användning av rättslig hjälp i brottmål eller europeisk utredningsorder

En ansökan om rättslig hjälp i brottmål (MLA) eller en europeisk utredningsorder (EIO) kan även användas i en utredning om företagsbot. Utredningsintresset av den begärda åtgärden ska bedömas stå i proportion till brottslighetens art eller straffvärde, se RåV 2022:9 [Internationell rättslig hjälp i brottmål](#) s. 59 och RåV 2022:7 [Europeisk utredningsorder](#) s. 22.

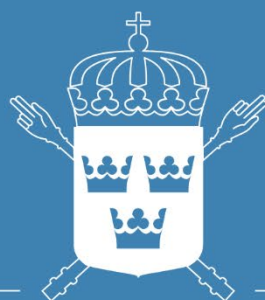
Vid proportionalitetsbedömningen ska också beaktas om olika typer av tillstånd för företaget kan komma att påverkas. Om ett åkeri beläget i ett annat land begår brott här i landet kan en talan om företagsbot bara föras här men en dom eller ett strafföreläggande kan komma att påverka åkeriets yrkes- trafik tillstånd i hemlandet.⁵²

11.2 Utfärda strafföreläggande eller slutdelge en utredning utanför Sverige?

Möjligheten att direkt delge handlingar utanför Sverige är begränsade om inte den mottagande staten godtar detta. Det går därmed inte att slutdelge en utredning om företagsbot eller att utfärda ett strafföreläggande till ett företag utanför Sverige bara genom att skicka över handlingarna, se RåV 2022:9 [Internationell rättslig hjälp i brottmål](#) s. 74 f. För att få hjälp med dessa åtgärder kan lagen om internationell rättslig hjälp i brottmål (2000:562) användas. För att slutunderrätta företrädare för ett utländskt företag enligt 23 kap. 18 a § första stycket RB se RåV 2022:27 [Slutunderrättelse enligt 23 kap. 18 a § RB](#).

Om förhör med behörig företrädare för bolaget ska hållas enligt utredningsordern är det också möjligt att inom ramen för EIO:n begära att utredningen ska slutdelges. Om den mottagande staten inte accepterar att slutdelge inom ramen för EIO:n (då detta inte är en utredningsåtgärd) får en ansökan om rättslig hjälp i brottmål (MLA) utfärdas.

⁵² Transportstyrelsen ansvarar som nationell kontaktpunkt för utbyte av information med övriga europeiska medlemsstater när det gäller tillämpning av exempelvis Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1071/2009 och meddelar om en allvarlig överträdelse i yrkestrafik har resulterat i en fällande dom eller sanktion i Sverige (1 kap. 2 § förordning [2001:650] om vägtrafikregister).

ÅKLAGARMYNDIGHETEN